

Бібліографічні посилання

1. Мовчан Р. О. Кримінальна відповідальність за самовільне зайняття земельної ділянки та самовільне будівництво : дис. ... канд. юрид. наук / Мовчан Р. О. – Луганськ, 2009.
2. Белкин Р. С. Курс советской криминалистики / Р. С. Белкин ; Акад. МВД СССР. – М., 1979. – Т. 3 : Криминалистические средства, приемы и рекомендации.
3. Кримінальний кодекс України. – Х., 2008.
4. Про авторське право і суміжні права : Закон України від 23.12.1993.
5. Ожегов С. И. Толковый словарь русского языка / С. И. Ожегов, Н. Ю. Шведова. – М., 1993.
6. Цивільний кодекс України. – Х., 2005.
7. Игошев К. Е. Типология личности преступника и мотивация преступного поведения / Игошев К. Е. – Горький, 1974.
8. Аванесов Г. А. Криминология / Аванесов Г. А. – М., 1984.
9. Криминология : учебник для вузов / под общ. ред. д.ю.н., проф. Долговой А. И. – 2-е изд., перераб. и доп. – М., 2001.
10. Антонян Ю. М. Взаимодействие личности преступника и социальной среды / Антонян Ю. М. // Вопросы борьбы с преступностью. – М., 1979. – Вып. 30.
11. Андрианов А. В. Социально-демографические особенности личности расхитителя / Андрианов А. В. // Сборник научных трудов Балтийского института экономики и финансов. – 1999. – Вып. 5.
12. Ведерников Н. Т. Личность преступника как элемент криминалистической характеристики преступления / Ведерников Н. Т. // Криминалистическая характеристика преступлений : сб. научных трудов. – М., 1984.
13. Оперативно-розыскная деятельность : учебник / под ред. Горяинова К. К., Овчинского В. С., Шумилова А. Ю. – М., 2001.
14. Толковый словарь живого великорусского языка Владимира Даля. – М., 1963. – Т. 1.

Надійшла до редакції 13.01.2012

О.Є. Гаршина

ад'юнкт

(Національна академія внутрішніх справ)

УДК 343.985

ПРИНЦИП ЯК НАУКОВА КАТЕГОРІЯ

Здійснено аналіз поняття «принцип» як наукової категорії. Розглянуто його історичний розвиток та значення, визначено особливості у межах криміналістики, оскільки принцип є важливим елементом науки і виступає однією з центральних її категорій.

Ключові слова: наука, категорія, принцип, криміналістика.

Осуществлен анализ понятия «принцип» как научной категории. Рассмотрено его историческое развитие и значение, определены особенности в пределах криминалистики, так как принцип является важным элементом науки и выступает одной из центральных её категорий.

Ключевые слова: наука, категория, принцип, криминалистика.

The analysis of concept "principle" as scientific category is carried out. Its historical development and values is considered. Features of this scientific category within criminalistics as the principle is an important element of a science are defined and acts as one of its central categories.

Keywords: a science, a category, a principle, criminalistics.

Постановка проблеми. Поняття «принципи» у сучасному суспільстві використовуються не лише під час визначення критеріїв поведінки та розвитку людини у соціумі, але й набуває важливого значення в юридичних науках. Саме на визначенні та дотриманні принципів будуються юридичні норми та їх застосування у правоохоронній діяльності.

Метою статті є здійснення аналізу поняття «принцип» як наукової категорії, розгляд його історичного розвитку та значення, визначення особливостей цієї наукової категорії у межах криміналістики.

Виклад основного матеріалу. Дослідженням даного питання займалися вчені всіх часів та народів, проте інтерес та суперечки навколо нього точаться і досі.

Роль науки у розвитку людства важко переоцінити, адже за останні століття вона корінним чином змінила його, знайшовши своє місце як у матеріальному, так й у духовному житті суспільства. У сучасному розумінні наука – це система знань, специфічна сфера людської діяльності, спрямована на вироблення нових знань про природу, суспільство і мислення [1, с. 11; 2, с. 19]. Своїми основними завданнями вона вважає пояснення, описування та передбачення різноманітних процесів і явищ. Будучи системою, наука включає в себе ряд елементів, які складають її категоріально-понятійний апарат. Категоріями у науці виступають найбільш загальні та фундаментальні поняття, які відображають суттєві, всезагальні властивості та відношення явищ дійсності й пізнання [3, с. 526]. Однією з основних категорій науки виступає принцип, оскільки, як зауважив Ф. Франк, «ми будемо мати науку тільки тоді, коли зможемо встановити принципи» [4, с. 110].

Етимологічно слово «принцип» в українську мову було запозичене з французької через німецьке посередництво [5, с. 574], взагалі маючи латинське коріння – від слова *principium* – «початок», «основа» [6, с. 1071].

Відомо, що своєю появою це поняття зобов'язане античним філософам, з їх намаганням віднайти першопочаток світу та принципи буття у ньому. Зазвичай все пов'язувалося з дією стихій природи, тому основою проголошувались вода (Фалес), повітря (Анаксімен), вогонь (Геракліт) або навіть усі чотири стихії разом. Звичайно, стихії сприймалася не буквально, а з певною абстракцією, визнаючись першоелементами. Водночас деякі мислителі категорично відмовлялися від проголошення стихій першопочатком (наприклад, Анаксимандр визначав принципом всіх принципів «апейрон» – безкінечну, безформну першоречовину, з якої складаються усі речі [7, с. 25]). На той час мислителі оперували терміном «архе» (з грецької – початок), під яким розумілися першопричина, принцип [7, с. 29]. Згодом поняття «архе» було трансформоване у латинський *principium*.

Надалі розвитку цього поняття в античному світі сприяв Аристотель, який, проаналізувавши праці своїх попередників, зблизив філософське знання з науковим. У своєму творі «Метафізика» визначний філософ вказував, що той, хто в якій-небудь сфері володіє найбільшим

знанням, повинен мати можливість вказати найбільш достовірні начала свого предмета [8, с. 412].

У період філософії Нового часу відбулася зміна тлумачення поняття «принцип» у бік його теоретико-пізнавального характеру. Філософи почали розрізняти те, що лежить в основі дійсності, – принцип буття і те, що лежить в основі пізнання цієї дійсності, – принцип пізнання [9, с. 519].

У подальшому, набувши більшої формалізації, принцип став невід'ємною категорією логіки.

Сучасне загально-лінгвістичне розуміння принципу надає йому такі значення:

- 1) як основне вихідне положення якої-небудь наукової системи, теорії, ідеологічного напрямку;
- 2) як особливість, покладена в основу створення або здійснення чого-небудь, спосіб створення або здійснення чогось;
- 3) переконання, норма, правило, яким керується хто-небудь у житті, поведінці [10, с. 941].

З точки зору філософії, принцип визнається першопочатком, тим, що лежить в основі [9, с. 519]. У техніці принцип є основою будови або дії якого-небудь пристрою, машини тощо [6, с. 1071]. Логіка надає принципу значення центрального поняття, основи системи, яка являє собою узагальнення і розповсюдження якого-небудь положення на всі явища тієї галузі, з якої даний принцип абстрагований [11, с. 362].

Принцип має певні особливості. Саме через призму цих характерних для нього рис можливо пізнати дійсну сутність даного поняття як наукової категорії. Вони і будуть розглянуті нижче.

Принцип – це основоположна категорія, адже за своєю суттю він є началом, вихідною точкою, виступаючи тим первинним, з чого виводяться інші поняття. Саме принцип визначає уявлення про предмет або явище, в основі яких він закладений. Ця позиція підтверджується словами Гельвеція, який зазначив, що «знання деяких принципів легко заміщує незнання деяких фактів» [12, с. 225]. Це дійсно так, адже принцип – саме те ядро, яке органічно об'єднує навколо себе інші елементи. Ось чому, знаючи вихідні положення, на яких базується конкретний феномен, можна з легкістю пізнати його характеристики, визначити складові частини, особливості, закономірності тощо. Слід зазначити також, що як основоположна категорія принципи існують не тільки на рівні загальних категорій, а поширюється і на рівень конкретних, тобто діють стосовно як найчисельнішої групи явищ, так й окремо взятого феномену.

Принцип має універсальний характер, адже будь-яка сфера буття володіє вихідними положеннями, які є її невід'ємною складовою. Він є тією категорією, через яку ведеться пізнання сутності будь-якого феномену. Це відбувається за рахунок синтезу світового досвіду, узагальнення, в результаті чого відбувається звільнення від конкретного та часткового. Саме узагальнення дозволяє вивільнити загальні принципи з хаосу

явищ, які їх затемнюють, уніфікувати й у «єдиній формулі» ототожнювати безліч різноманітних речей і подій [13, с. 201]. Базуючись на узагальненні, принцип здатний не тільки відображати рівень того, що було досягнуто, але й давати певний поштовх для проведення подальших пізнавальних дій, оскільки, як відомо, «без узагальнення не може бути пізнання» [14, с. 201]. Проте слід зазначити, що у принципах відображаються лише найбільш важливі узагальнення. В їх основі лежать встановлені закономірності, тобто положення, які вже підтвержені історією розвитку та відображають об'єктивну реальність.

Основою для появи будь-якого принципу завжди є ідея. Ось чому досить часто вони ототожнюються, чого, на нашу думку, не повинно бути. Наука визначає ідею як інтуїтивне пояснення явища (процесу) без проміжної аргументації, без усвідомлення всієї сукупності зв'язків, на основі яких робиться висновок. Вона базується на наявних знаннях, але виявляє раніше не помічені закономірності [1, с. 14]. Що ж стосується принципу, то він завжди є ідеєю, але не кожна ідея може стати принципом. Це пояснюється тим, що ідея досить часто є глибшою і конкретнішою за своїм змістом, ніж принцип. Усвідомлення, дослідження, аналіз ідеї може призвести до формулювання принципу, адже він виступає найабстрактнішим визначенням ідеї, правилом, що виникає в результаті об'єктивного осмислення досвіду [1, с. 15]. Зазвичай, ідея є тим моментом, який спонукає до початку пізнання, що ж стосується принципу, то він є не вихідним пунктом дослідження, а його заключним результатом [15, с. 34]. Таким чином, можна сказати, що принцип – це максимально узагальнена ідея, яка увібрала у себе ідеї меншого ступеня узагальнення.

З урахуванням основних значень принципу стає очевидним, що це поняття містить у собі риси як об'єктивності, так й суб'єктивності. Вивчення таких особливостей є досить важливим, оскільки без їх урахування неможливо пояснити й зрозуміти особливе значення принципів для послідовного узгодження людської діяльності з вимогами об'єктивних соціальних закономірностей [16, с. 7].

На важливість об'єктивного начала у природі принципу вказував Карл Маркс, який стверджував, що не історія створювала принцип, а принцип створював історію [17, с. 137]. Тобто основоположна роль у формуванні принципу віддається існуючим на конкретний момент історичним умовам. Що ж стосується природи і людства, то не вони погоджуються з принципами, навпаки – принципи вірні лише настільки, наскільки вони відповідають природі та історії [15, с. 34]. Саме тому принцип є відображенням природних або суспільних закономірностей. Таким чином, на зміст принципів впливають об'єктивні явища, які існують незалежно від волі та свідомості людини і зумовлені законами природи чи суспільства, завдяки яким принципи й існують.

Суб'єктивне начало у принципах виявляється у їх соціальній природі, оскільки вони є продуктами людської діяльності [16, с. 7], виступають результатом активного ставлення людини до навколишньої дійс-

ності, адже виникають, формуються та розвиваються саме у свідомості людини. Також це внутрішні переконання людини, те, що визначає її ставлення до дійсності. Принцип впливає на поведінку людини і лежить в основі кожної її дії. Це означає, що принципи формують не тільки погляди і переконання, суспільні позиції людини, але й є визначальною складовою її вольових актів.

Принцип є складною категорією, тому, на нашу думку, його не можна розглядати суто як об'єктивне чи суб'єктивне явище. Природа принципу є дуалістичною, тобто він виступає об'єктивно-суб'єктивною категорією. Така позиція підтверджується тим, що, з одного боку, прийняття рішення, виконання дії людиною завжди обумовлене попереднім досвідом і засноване на ньому, тобто на оцінці саме об'єктивних подій, ситуацій, причин. З іншого боку, хоча принципи і виникають у зв'язку з існуючими потребами суспільного розвитку та відображають закономірності суспільного життя, вони завжди є результатом людської діяльності. Таким чином, природа принципів одночасно обумовлена як закономірностями розвитку природи і суспільства, так і свідомою діяльністю людини.

Важливо зазначити, що деякі з принципів виступають не просто положеннями, дотримання яких є бажаним, а такими, що вимагають чіткого слідування. Здебільшого, це принципи, які стосуються певної діяльності, а також принципи поведінки. У такому випадку вони є керівними началами, що встановлюють вимоги і потребують їх виконання. Така їх особливість пояснюється тим, що принципи носять регулятивний характер і здатні виконувати направляючу роль. Це досягається тим, що в зміст принципів закладаються певні установки, які визначають можливі моделі дій та спрямовують на досягнення поставленого результату.

Однією з найважливіших установок виступає етична складова. Про такий тісний зв'язок принципу з етикою свідчить, по-перше, те, що одним з основних значень принципу є його розуміння як переконання або правила поведінки. А ці поняття завжди перебувають у центрі уваги етики як науки про мораль. По-друге, така позиція пояснюється тим фактом, що принципи, насамперед, існують у людській свідомості як найзагальніші уявлення про добро і зло, справедливість і несправедливість, порядність і непорядність, повагу й неповагу [16, с. 4]. Саме ці категорії етики регулюють взаємовідносини людей у суспільстві, а також впливають на прийняття рішень людиною одноособово у власній свідомості. З такого погляду принцип піддавався вивченню ще І. Кантом як основоположна етична норма, що виступає або суб'єктивною максимою, направляючи волю у ролі керівного щодо окремих індивідів моменту, або об'єктивною – законом, й у такому випадку визнається значимою для волі кожної розумної істоти [7, с. 363]. Найвищим же проявом принципу філософ вважав свій категоричний імператив, в якому закріпив дві основоположні етичні засади. Зміст першої полягає у тому, що завжди необхідно чинити відповідно до тієї максими, керуючись якою можна прагнути, аби вона стала всезагальним законом [18, с. 260]; друга говорить

про те, що необхідно ставитися до людства в своїй особі й в особі будь-кого іншого як до мети, і ніколи – як до засобу [18, с. 270]. На нашу думку, етичні характеристики принципу є невід’ємними його складовими. Ось чому, виступаючи основоположними категоріями в теоретичній або практичній діяльності, принципи вже апріорі відповідають загальноприйнятим нормам етики та закладають їх у тому феномені, сутність якого вони визначають.

Принцип – це поняття, яким оперують як у теоретичній, так й у практичній діяльності. У межах теоретичного знання вони виступають фундаментальними елементами будь-якої наукової теорії або концепції. Вони організують знання у систему, у якій всі положення пов’язані між собою і певним чином впливають одне з одного. Це відбувається через теоретичне узагальнення того, що є найбільш типовим і суттєвим, що виражає закономірність, а також того, що може виступати основою певної галузі знань. Але також необхідно пам’ятати, що принципи виступають не лише певним висновком, підсумком певної теорії, але є і способом організації всього змісту теорії у її динамічному розгортанні, тобто вказують не просто на зв’язок її елементів, але й на тип, характер цього зв’язку [19, с. 40].

Принципи не лише організують систему наукового знання, але й існують і діють в реальному житті людини, природі, суспільстві. Ця категорія є важливою складовою багатьох галузей людської діяльності. Їх визначальне значення у практичній діяльності людини підтверджується тим, що вони виступають одними з основних, загальних вимог, яким повинна відповідати така діяльність [20, с. 90]. Принципи слугують своєрідними орієнтирами, яким необхідно слідувати при здійсненні практичної діяльності. Їх повне дотримання забезпечує нормальний розвиток і функціонування, і навпаки – нехтування принципами, їх порушення призводить до підриву стабільності такої діяльності.

Важливими та невід’ємними складовими виступають принципи й у науці криміналістики. Їм притаманні усі зазначені особливості принципу як наукової категорії, хоча у такому випадку вони набувають вже більш конкретизованого характеру.

Основоположність принципу криміналістики підтверджується тим, що, будучи наукою, головні зусилля якої спрямовані на вивчення закономірностей злочину, а також шляхів його ефективного розкриття, розслідування та попередження, криміналістика не може існувати без основних вихідних положень, оскільки вони пронизують її сутність та визначають гносеологічну спрямованість.

Ці положення носять універсальний характер, що дозволяє поширювати їх на кожен складову частину криміналістики. Вони виступають тими централізованими вимогами, керівними ідеями, які виникають внаслідок вивчення і узагальнення закономірностей, що становлять сферу вивчення зазначеної науки.

Принципи криміналістики носять об’єктивно-суб’єктивний харак-

тер. Предметом вивчення криміналістики виступають закономірності об'єктивної дійсності, які не залежать від волі або свідомості людини. Ними виступають, наприклад, закономірності злочинної діяльності, відображення злочину в навколишньому середовищі тощо. Суб'єктивне начало у принципах криміналістики проявляється у тому, що значний вплив на розвиток положень цієї науки роблять норми КПК, які є результатом активної творчої діяльності законодавця та основою для розробки окремих положень криміналістики, зокрема криміналістичної тактики та методики розслідування окремих видів злочинів.

Принципи у криміналістиці існують як у межах теоретичного знання, так і на практиці. У першому випадку вони виступають принципами науки, а у другому – принципами практичної діяльності. Наука криміналістика виявляє, обґрунтовує та вивчає принципи, в той час як практика зосереджує свою увагу на правильному їх застосуванні.

Отже, принцип є важливим елементом науки та виступає однією з центральних її категорій. Розглянуті особливості дозволяють глибше пізнати сутність даного поняття та з'ясувати, за рахунок чого принципу вдається бути основоположним поняттям численних явищ та процесів. Таким чином, беручи їх до уваги, можна стверджувати, що принцип є науковою категорією у вигляді вихідного положення, яке характеризується універсальністю, високим ступенем узагальнення, володіє як об'єктивними, так і суб'єктивними властивостями, здатне встановлювати правила та вимагати їх виконання і використовується як в теоретичній, так й у практичній діяльності.

Бібліографічні посилання

1. Шейко В. М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності : підручник / В. М. Шейко, Н. М. Кушнарєнко. – К., 2008.
2. Крушельницька О. М. Методологія та організація наукових досліджень : навч. посібник / Крушельницька О. М. – К., 2003.
3. Большая Советская Энциклопедия : в 30 т. / [гл. ред. А. М. Прохоров]. – М., 1969-1978. – Т. 11. – 1973.
4. Франк Ф. Философия науки. Связь между наукой и философией / Франк Ф. ; [пер. с англ.]. – М., 2007.
5. Етимологічний словник української мови : у 7 т. / ред.-кол.: О. С. Мельничук та ін. – К., 1983.
6. Советский энциклопедический словарь / гл. ред. А. М. Прохоров. – М., 1990.
7. Философский энциклопедический словарь / ред.-сост. Е. Ф. Губский, Г. В. Коралева, В. А. Лутченко. – М., 1997.
8. Антология мировой философии : в 4-х т. / ред.-кол. В. В. Соколов и др. – М., 1969. – Т. 1. – 1969.
9. Філософський енциклопедичний словник / гол. ред. Шинкарук В. І. – К., 2002.
10. Великий тлумачний словник сучасної української мови /уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел. – К. ; Ірпінь, 2002.
11. Философский словарь [под ред. М. М. Розенталя, П. Ф. Юдина]. – М., 1963.
12. Гельвеций К. Об уме / Гельвеций К. ; [пер. с франц. под ред. Э. Л. Радлова]. – М., 2007.
13. Большая Советская Энциклопедия : в 30-ти т. / гл. ред. А. М. Прохоров. – М., 1969-1978. – Т. 18. – 1974.

14. Горский Д. П. Обобщение и познание. / Горский Д. П. – М., 1985.
15. Маркс К. Сочинения / К. Маркс, Ф. Энгельс. – М., 1955. – Т. 20. – 1961.
16. Колодій А. М. Принципи права України : монографія / Колодій А. М. – К., 1998.
17. Маркс К. Сочинения / К. Маркс, Ф. Энгельс. – М., 1955. – Т. 4. – 1955.
18. Кант И. Сочинения : в 6-ти т. / под общ. ред. В. Ф. Асмуса, А. В. Гулыги, Т. И. Ойзермана. – М., 1964. – Т. 4, Ч. 1. – 1965.
19. Петрушенко В. Л. Принципы диалектики и проблема смысла в культуре / В. Л. Петрушенко // Проблемы философии. – 1988. – № 78. – С. 39-46.
20. Добровольская Т. Н. Принцип законности в деятельности следователя органов внутренних дел / Добровольская Т. Н., Рагинский М. Ю. – Волгоград, 1976.

Надійшла до редакції 09.04.2012

І.М. Єфіменко

ад'юнкт

(Національна академія внутрішніх справ)

УДК 343.985

НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ПІДСТАВИ ВЗАЄМОДІЇ СЛІДЧИХ З ОПЕРАТИВНИМИ ПІДРОЗДІЛАМИ ПРИ ОТРИМАННІ ІНФОРМАЦІЇ, ЩО СТАНОВИТЬ ЗАХИЩЕНУ ЗАКОНОМ ТАЄМНИЦЮ

Досліджено актуальні проблеми вітчизняного законодавства, яке регулює нормативно-правові підстави взаємодії слідчих з оперативними підрозділами при отриманні інформації, що становить захищену законом таємницю.

Ключові слова: закон, інформація, взаємодія, таємниця, слідчі й оперативно-розшукові підрозділи.

Исследованы актуальные проблемы отечественного законодательства, регулирующего нормативно-правовые основания взаимодействия следователей с оперативными подразделениями при получении информации, защищенной законом.

Ключевые слова: закон, информация, взаимодействие, тайна, следственные и оперативно-розыскные подразделения.

The actual problems of ukrainian legislation which regulate the normative grounds of interaction of investigators with the operative subsections at the receiving of information which is the secrecy depended by law are researched.

Keywords: law, information, interaction, secrecy, investigation and operative searching subsections.

Постановка проблеми. Відповідно до статистичних даних МВС України за період з 2005 по 2011 рік число скоєних злочинів у державі поступово зростало. Так, наприклад, у 2005 р. МВС України було зареєстровано заяв, повідомлень про злочини, що вчинені або готуються, у кількості 2 369 132, з них було прийнято рішень у порядку ст. 97, ст. 430 Кримінально-процесуального кодексу України (далі – КПК) 2 343569. У 2006-2011 рр. ситуація не поліпшилась. Лише за перший квартал 2011 р. органами внутрішніх справ було зареєстровано заяв, повідомлень про